

УДК 658

ШИНКАРЕНКО В.Г., докт. екон. наук,

КРИВОРУЧКО О.М., докт. екон. наук,

ПИПЕНКО І.С., канд. екон. наук,

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. Удосконалено поняття «потенціал підприємства», яке, на відміну від існуючих, враховує постійну зміну потенціалу у часі внаслідок саморозвитку та під впливом результатів перетворення. Уточнене поняття відображає як внутрішню, так і зовнішню характеристики потенціалу підприємства, а також враховує його здатність виявляти приховані зусилля щодо сфери використання ресурсів.

Ключові слова: потенціал, ресурси, можливість, властивість, здатність, внутрішній стан, зовнішнє середовище, підприємство.

SHINKARENKO V., Dr. Econ. Sc.,

KRYVORUCHKO O., Dr. Econ. Sc.,

PYPENKO I., Cand. Econ. Sc.,

Kharkiv National Automobile and Highway University

THE MODERN INTERPRETATION OF THE ENTERPRISE POTENTIAL

Abstract. The concept «enterprise potential» has been perfected. As opposed to the existing concepts, it includes the fixed time potential change due to the self-development process and the influence of transformation results. The specified concept reflects both internal and external characteristics of the enterprise potential. It also takes into consideration its ability to reveal the hidden efforts in regards to the sphere of resource consuming.

Key words: potential, resources, possibility, property, ability, internal condition, environment, enterprise.

Постановка проблеми. Умовами успішного довгострокового функціонування підприємства є його активні дії з адаптації до змін у зовнішньому середовищі, що у підсумку визначають здатність підприємства до розвитку. Джерелом постійного розвитку підприємства виступає його потенціал, який визначає перспективу майбутнього стану підприємства. Для використання такого джерела

першочергово слід визначити, що собою являє та з яких елементів складається потенціал підприємства. Тому актуально встановлення сутності поняття «потенціал підприємства».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній літературі система понять, які визначають зміст потенціалу підприємства [1 – 6, 8 – 11], є достатньо дискусійною. Так, одні науковці [1 – 3] потенціал підприємства ототожнюють із ресурсами, другі науковці [4 – 6] – із можливостями, інші [8 – 11] оперують двома категоріями одночасно. Окрема група вчених [24] розглядає потенціал підприємства як його властивість. Проте жоден підхід не виявляє приховані (додаткові) зусилля підприємства щодо можливого поєднання ресурсів, а також не враховує зміну потенціалу у часі. Тому, не дивлячись на наявність певних наукових наробок, сутність та зміст поняття «потенціал підприємства» потребує теоретичного обґрунтування.

Формулювання мети статті. На підставі структурно-лінгвістичного та етимологічного аналізу уточнити поняття «потенціал підприємства».

Виклад основного матеріалу дослідження. Уточнення поняття «потенціал підприємства» має базуватися на чіткому термінологічному визначенні власне категорії «потенціал», її походженні.

В етимологічному значенні термін «потенціал» походить від латинської *potentia* – сила або міць. Згідно зі словником іншомовних слів «потенціал – можливості, наявні сили, запаси, засоби, що можуть бути використані; енергетична характеристика даної точки будь-якого силового поля» [12, с. 673]. При цьому перше трактування терміну «потенціал» носить загальний характер, що дозволяє його застосовувати до різних галузей науки і діяльності людини залежно від того, про які можливості, сили, запаси і засоби йде мова. Саме з такої позиції бере початок ресурсний підхід у визначенні потенціалу. Друге трактування має прикладний характер для фізики, хімії, математики.

У Радянському енциклопедичному словнику [13, с. 1058] термін «потенціал» визначається як джерела, можливості, засоби, запаси, що можуть бути використані для вирішення будь-яких завдань, досягнення певної мети; можливості окремої особи, суспільства, держави в якій-небудь сфері. Відповідно до визначення Тлумачного словника російської мови «потенціал» – ступінь потужності в якому-небудь ві-

дношенні, сукупність будь-яких засобів, можливостей; внутрішні можливості [7, с. 571]. У Великому економічному словнику пропонується таке означення: «потенціал – наявні у економічного суб'єкта ресурси, їх оптимальна структура та вміння раціонально використати їх для досягнення поставленої мети» [14].

У широкому науковому колі економістів поняття «потенціал» почало використовуватися у кінці 1970-х на початку 1980-х років. Саме в цей період з'явилися публікації, де було розглянуто різні аспекти даного поняття. У більшості робіт як основні елементи досліджуваного поняття відокремлювалися ресурсна складова та потенційна можливість її використання. При цьому також зазначена важливість вивчення проблем оцінки потенціалу та підкреслено розбіжності як у трактуванні власне поняття «потенціал», так й у виявленні його сутності, складу та співвідношення з іншими економічними категоріями [15, 16].

Достатньо широкого розповсюдження у цей період набуло поняття «виробничий потенціал» («потенціал підприємства») [17 – 22] на підставі ресурсного підходу. При цьому відокремлюються дві ресурсні позиції: по-перше, потенціал підприємства являє собою сукупність ресурсів без врахування їх взаємозв'язків та участі у процесі виробництва [17 – 19]; по-друге, потенціал підприємства трактується як сукупність ресурсів, здатних виробити певну кількість матеріальних благ [20 – 22]. Отже, виходячи з цього, потенціал підприємства має містити різноманітні ресурси.

Поряд із ресурсним підходом до визначення сутності потенціалу підприємства у літературі зустрічаються й інші точки зору. Так, Донець Ю.Ю. [23] вважає потенціал підприємства аналогом його виробничої потужності, тому визначає його як максимально можливий річний, добовий, годинний або віднесений до іншої часової одиниці обсяг випуску продукції.

Аналіз наведених точок зору свідчить, що потенціал підприємства в основних базових публікаціях розглядається як сукупність ресурсів, наданих у розпорядження підприємства для виробничої діяльності.

Розглянемо сучасну літературу, присвячену дослідженню потенціалу підприємства.

Автор статті [1, с. 183] потенціал підприємства розглядає як «су-

купність ресурсів та їх характеристик, що формують можливості підприємства та забезпечують його розвиток у цільовому напрямку». Тобто у наведеному визначенні підкреслюється, що ресурси з їх характеристиками формують можливості підприємства та забезпечують досягнення встановленої мети. У роботі [2, с. 78] «потенціал підприємства визначається якістю та кількістю ресурсів, що має підприємство, кваліфікацією персоналу підприємства, інноваційними, інформаційним та фінансовими здатностями». Відповідно до цього визначення не досить зрозуміло, чому трудові, інноваційні, інформаційні та фінансові складові розглядаються не на рівні з іншими видами ресурсів, які є у підприємства, певної якості та кількості. Ресурсний підхід також застосовують вчені [3, с. 56], які під потенціалом підприємства розуміють «інтегральний показник, що характеризує сукупність ресурсів, властивостей і особливостей підприємства, які визначають можливість його ефективного досягнення поставлених цілей, незважаючи на певні допустимі зміни зовнішніх умов». При цьому інтегральний показник потенціалу підприємства являє собою узагальнення локальних потенціалів, сформованих за певними зонами впливу. Іншими словами, такий показник характеризує ступінь досягнення встановлених цілей підприємства, виходячи із мінливих умов зовнішнього середовища. На нашу думку, це відображає аспект управління потенціалом підприємства, тому не досить доречно у вирішенні питання сутності даної категорії.

Друга група авторів [4 – 6] потенціал підприємства визначає як «можливості, які не існують до того часу, поки вони не виявляться в конкретних результатах» [4, с. 142]; як «джерела, можливості, засоби, запаси, які можуть бути приведеними в дію, використані для вирішення якоїсь задачі, досягнення певної мети» [5, с. 11]; як «можливості, якими володіє підприємство, у вигляді сукупності основних процесів і елементів, а також їхній стан» [6, с. 94]. Тобто у цих визначеннях потенціал тлумачиться через можливості, які з'явилися або імовірно з'являться після певних дій підприємства. Разом з тим, такий підхід не співвідносить наявні ресурси підприємства як одну з умов появи цих можливостей.

Порівнюючи обидва підходи розуміння потенціалу підприємства, слід звернути увагу на їх достатню близькість та відповідність один до одного. Це можна пояснити за допомогою тлумачень зазначених категорій у загальноприйнятому вигляді. У Тлумачному сло-

внику російської мови ресурс являє собою «запаси, джерела чого-небудь; засіб, до якого звертаються у разі необхідності» [7, с. 677]; можливість – «засіб, умова, обставина, необхідна для здійснення чого-небудь» [7, с. 92]. В зв'язку з цим розглянемо точки зору науковців, які при визначенні потенціалу підприємства оперують двома категоріями водночас.

На думку авторів роботи [8, с. 6], потенціал підприємства – це сукупність економічних ресурсів і його виробничих можливостей, що можуть бути використані для досягнення цілей підприємства та його розвитку. При цьому економічними ресурсами виступає сукупність трудових, матеріальних, технічних, фінансових, інноваційних ресурсів. Проте зазначений перелік не є повним, оскільки не враховано інформаційні, правові, енергетичні ресурси.

Краснокутська Н.С. потенціал підприємства визначає як «можливості системи ресурсів і компетенцій підприємства створювати результат для зацікавлених осіб за допомогою реалізації бізнес-процесів» [9, с. 7 – 8]. При цьому компетенцією є здатність підприємства мобілізувати ресурси при здійсненні комплексу дій. Подальший розвиток досліджуваного питання можна знайти у роботі [10, с. 20]. Основний зміст потенціалу підприємства полягає в інтегральному відображенні поточних і майбутніх можливостей економічної системи трансформувати вхідні ресурси за допомогою притаманних їй персоналу підприємницьких здібностей в економічні блага і, таким чином, максимально задовольняти корпоративні та суспільні інтереси. Аналогічне знаходимо у роботі [11]. У наведених визначеннях до ресурсів та можливостей додається трудова компонента (компетенції, підприємницькі здібності). Згідно з таким розумінням потенціал підприємства характеризується об'єктивною (ресурси та можливості) та суб'єктивною (компетенції) складовими.

Отже, серед сучасних вчених-економістів, чиї публікації присвячені теорії потенціалу, найширшого розповсюдження набула точка зору, що зміст потенціалу підприємства характеризується, по-перше, сукупністю ресурсів, залучених або не залучених з певних причин у процесі виробництва та які мають реальну можливість брати участь у такому процесі (об'єктивна компонента); по-друге, здатність персоналу оптимально використовувати ресурси та ство-

рювати максимальний обсяг матеріальних благ та послуг (суб'єктивна компонента).

Таким чином, в якості основних положень розглянутих визначень можна виділити такі твердження:

– по-перше, потенціал спирається на ресурси, якими володіє підприємство;

– по-друге, за допомогою сукупності ресурсів виробляються економічні блага та досягаються встановлені цілі.

Разом з тим, поряд із загальними положеннями необхідно додати наступне: по-перше, сама по собі наявність ресурсів не є гарантом досягнення будь-яких цілей; по-друге, здатність виробити певну кількість економічних благ може задовольняти підприємство, а вимоги зовнішнього оточення не може (або навпаки).

Тому, окрім внутрішньої характеристики, слід враховувати й зовнішню, а саме здатність пристосовуватися до існуючих обмежень у зовнішньому середовищі.

Дещо іншого трактування сутності потенціалу взагалі як категорії, а відповідно і змісту потенціалу підприємства додержується група вчених [24]. На їх думку, «потенціал – це внутрішня властивість будь-якого об'єкту або його елементу як носія проявляти себе відносно зовнішнього середовища» [24, с. 22]. За таким підходом слід відокремлювати потенціал і його носія, які у невід'ємному поєднанні являють собою складну виробничу й господарську систему, здатну виконувати координовані у часі та просторі корисні дії, тобто підприємство, об'єкт. При цьому носій розглядається як сукупність усіляких ресурсів як матеріальних, так і нематеріальних, відповідно потенціал розглядається як властивість цієї сукупності. В зв'язку з цим потенціал підприємства – це його властивість як носія штучного походження забезпечити очікуваний суб'єктом оцінки позитивний (або негативний) результат в існуючій системі зовнішніх обмежень з урахуванням здатності носія до розвитку [24, с. 23]. Основною відмінністю такого визначення є те, що автори тлумачать потенціал як властивість, а також розрізняють потенціал підприємства і носій потенціалу.

Проаналізуємо це положення. Носій потенціалу характеризується внутрішньою властивістю проявлятися відносно зовнішнього середовища певним чином; він представлений сукупністю матеріальних та нематеріальних ресурсів. В той же час, потенціал підпри-

ємства, за висловленнями вчених, розглядається як властивість цієї сукупності. Тобто дане визначення також ґрунтується на ресурсній позиції. Це підтверджує і той факт, що отримання будь-якого результату (чи то позитивного, чи то негативного) обов'язково пов'язано із використанням ресурсів, якими володіє підприємство у певній кількості та якості. Разом з тим, не досить зрозуміло, як в існуючій системі зовнішніх обмежень враховувати здатність сукупності усіляких ресурсів (носія) до розвитку. На нашу думку, більш правильним є встановлення здатності підприємства до розвитку, що можливе шляхом вирішення певного завдання, досягнення встановленої цілі.

Дискусійним залишається тлумачення потенціалу підприємства як його властивості. Згідно з [7, с. 704] властивість – якість, ознака, яка складає відмінну особливість чогось. Тобто властивість – це те, що притаманне об'єкту без будь-яких умов та відрізняє цей об'єкт від інших. Проте потенціал підприємства слід розглядати стосовно певної мети використання та з урахуванням обмежень, які формуються зовнішнім середовищем. Відповідно властивість потенціалу підприємства виступає однією із його ознак, рис. Тому недостатньо повним є розуміння потенціалу підприємства лише як його властивості.

Для подальшого уточнення поняття потенціалу слід розглянути взаємозв'язок між ресурсами підприємства та його можливостями.

Будь-який ресурс, виступаючи засобом досягнення певної цілі, має свій потенціал, має властивість, притаманну саме йому, що відображається його внутрішньою характеристикою. В той же час, рівень реалізації потенціалу ресурсу, ступінь прояву його властивостей у оточуючому середовищі характеризується можливостями. Тому засоби, запаси, джерела, які є у підприємства в даний момент певної кількості та якості, будемо розглядати як внутрішні ресурси.

В свою чергу, досягнення поставленої підприємством мети зумовлює постановку та вирішення конкретних завдань. Одним з них є забезпечити оптимальне поєднання внутрішніх ресурсів підприємства так, щоб їх склад та величина відповідали потребам поставлених завдань. При цьому внутрішні ресурси підприємства, їх оптимальне співвідношення, відповідність величини і складу потребам вирішуваних завдань складають ресурсний потенціал підприємства. Рівень

використання такого потенціалу формує потенційні можливості підприємства.

В той же час, слід враховувати, що підприємство функціонує у постійно змінюваному, із високим ступенем невизначеності середовищі. Зовнішнє середовище також має ресурси, які формують зовнішній ресурсний потенціал, та відповідно відкривають безліч ринкових можливостей.

Успіх діяльності підприємства в таких умовах забезпечується ефективною взаємодією із суб'єктами середовища безпосереднього оточення (СБО). В процесі такої взаємодії різні суб'єкти СБО висувують різні вимоги до підприємства. При цьому ефективність взаємодії проявляється відповідно до пропозиції підприємства сформованим вимогам, тобто задоволенням потреб взаємодіючих сторін, а стан невідповідності зумовлює виникнення маркетингових можливостей підприємства. Останні характеризують рівень використання існуючого потенціалу, а також дозволяють виявити приховані зусилля щодо сфери використання ресурсів і виступають передумовою нарощування потенціалу підприємства.

Так, розглянемо використання фінансових ресурсів за параметрами «можливість кредитування» та «вартість супутніх операцій» у процесі взаємодії підприємства із клієнтами. Ситуація невідповідності за параметром «можливість кредитування» між вимогою клієнтів (кредитування у повному обсязі) та пропозицією підприємства (повна відсутність кредитування) спричиняє пошук додаткових, прихованих зусиль використання фінансових ресурсів. Цього можна досягти, наприклад, завдяки поліпшенню пропозиції підприємства щодо вартості супутніх операцій. Клієнти скористаються супутніми операціями у повному обсязі, при цьому отримають можливість часткового кредитування. Тобто завдяки перерозподілу наявних зусиль за параметром «вартість супутніх операцій» досягнуто більшу відповідність між вимогами та пропозицією, а отже, покращення рівня використання існуючого потенціалу підприємства.

Водночас, сам по собі потенціал без визначення мети його використання існувати не може. Коли мова йде про потенціал, завжди мається на увазі те, для чого власне потрібно використовувати ресурси – для досягнення деякого кінцевого результату, тобто перетворення ресурсів у результат. Іншими словами, наявні ресурси перетворюються

в процесі їх використання у певний кінцевий результат. Процес зміни характеристик потенціалу під час перетворень можна представити наступним чином [25]. Ресурси, що використовуються, одночасно виступаючи складовою частиною потенціалу, перетворюються у певний результат, змінюючись та набуваючи нових якісних і кількісних характеристик. При цьому деяка частина перетворених ресурсів вже не може за визначенням бути складовою потенціалу, з якого вона була виокремлена. Тому початкові характеристики потенціалу відрізняються від його ж характеристик після закінчення перетворень настільки, наскільки глибоким було дане перетворення. В зв'язку з цим слід враховувати факт постійної зміни потенціалу у часі як під впливом результатів перетворень, так і внаслідок саморозвитку. При цьому саморозвиток потенціалу передбачає такі його зміни, що неможливо пояснити впливом різних факторів.

Узагальнюючи викладене вище, наведемо взаємозв'язок понять, що формують потенціал підприємства (рис.1).

Рис.1. Взаємозв'язок понять, що формують потенціал підприємства

Отже, при уточненні поняття «потенціал підприємства» буде-мо додержуватися:

- по-перше, ґрунтуватися на ресурсній позиції, яка відображає внутрішню характеристику потенціалу;
- по-друге, враховувати здатність підприємства здійснювати пошук додаткових зусиль, а також сфери перерозподілу наявних зусиль;
- по-третє, розглядати зміну потенціалу у часі – внаслідок саморозвитку та під впливом результатів перетворення;
- по-четверте, забезпечувати оптимальне поєднання ресурсів, наявних у підприємства у певній кількості та якості;
- по-п'яте, враховувати обмеження, що формуються зовнішнім середовищем;
- по-шосте, представити узагальнений опис усіх характерних ознак, якостей та рис потенціалу.

На підставі визначених положень під потенціалом підприємства пропонується розуміти узагальнюючу динамічну характеристику внутрішніх ресурсів підприємства та зусиль щодо їх оптимального використання для досягнення встановлених цілей. При цьому підприємство здійснює пошук прихованих чи перерозподіл наявних зусиль сфери використання ресурсів шляхом їх перетворення та (або) внаслідок саморозвитку з урахуванням зовнішніх обмежень.

Висновки. Отже, удосконалено поняття «потенціал підприємства», яке, на відміну від існуючих, враховує постійну зміну потенціалу у часі – внаслідок саморозвитку та під впливом результатів перетворення. Уточнене поняття відображає як внутрішню, так і зовнішню характеристики потенціалу підприємства, а також враховує його здатність виявляти приховані зусилля щодо сфери використання ресурсів.

Література

1. Догадайло Я. В. Обґрунтування складу потенціалу підприємств дорожньої галузі / Я. В. Догадайло // Економіка транспортного комплексу : зб. наук. праць. – Харків : ХНАДУ – 2010. – Вип. 16. – С. 182 – 191.
2. Воронкова А. Е. Потенціал підприємства як основа його довгострокового розвитку / А. Е. Воронкова, Ю. С. Погорелов // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 4. – С. 33 – 35.

3. Бурлака О. В. Практичні підходи до визначення та використання поняття «потенціал підприємства в умовах ринкової економіки» / О. В. Бурлака, В. І. Бокій // Вісник Київ. нац. ун-ту технології та дизайну. – 2004. – № 1. – С. 55 – 59.
4. Харченко С. В. Управлінські аспекти забезпечення результативності використання потенціалу підприємства / С. В. Харченко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 8. – С. 46 – 72.
5. Хомяков В. І. Управління потенціалом підприємства / В. І. Хомяков, І. В. Бакум. – К. : Кондор, 2009. – 400 с.
6. Гавва В. Н. Потенціал підприємства: формування та оцінювання : навч. посіб. / В. Н. Гавва, Е. А. Божко. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 224 с.
7. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М. : Азбуковник, 1997. – 944 с.
8. Добикіна О. К. Потенціал підприємства: формування та оцінка / О. К. Добикіна, В. С. Рижиков, С. В. Касьянюк, М. Є. Кокотько. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 208 с.
9. Краснокутська Н. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка / Н. С. Краснокутська. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с.
10. Федонін О. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка : навч.-метод. посіб. / О. С. Федонін, І. М. Репіна, О. І. Олексюк. – К. : КНЕУ, 2005. – 216 с.
11. Іванов В. Б. Потенціал підприємства : навч.-метод. посіб. / В. Б. Іванов, О. М. Кохась, С. М. Хмелевський. – К. : Кондор, 2009. – 300 с.
12. Словник іншомовних слів / ред. О. С. Мельничук. – К. : Головна редакція УРЕ, 1985. – 968 с.
13. Советский энциклопедический словарь / под ред. А. М. Прохорова. – М. : Сов. энциклопедия, 1989. – 1632 с.
14. Большой экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. – 5-е изд. доп. и перераб. – М. : Институт новой экономики, 2002. – 1280 с.
15. Задоя А. А. Народно-хозяйственный потенциал и интенсивное воспроизводство / А. А. Задоя. – Донецк : Вища школа, 1986. – 153 с.
16. Самоукин А. И. Потенциал нематериального производства / А. И. Самоукин. – М. : Знание, 1991. – 193 с.
17. Абалкин Л. И. Диалектика социалистической экономики / Л. И. Абалкин. – М. : Мысль, 1981. – 351 с.
18. Лукинов И. Аграрный потенциал: исчисление и использование / И. Лукинов, А. Онищенко, Б. Пасхавер // Вопросы экономики. – 1988. – № 1. – С. 12 – 21.
19. Черников Д. Эффективность использования производственного потенциала и конечные народнохозяйственные результаты / Д. Черников // Экономические науки. – 1981. – № 10. – С. 89 – 97.

20. Фигурнов Э. Потенциал предприятия социалистического общества / Э. Фигурнов // Политическое самообразование. – 1982. – № 1. – С. 5 – 12.

21. Свободин В. Потенциал сельскохозяйственного предприятия и оценка эффективности его использования / В. Свободин // Вестник статистики. – 1984. – № 10. – С. 7 – 9.

22. Шевченко Д. К. Проблемы эффективности использования экономического потенциала / Д. К. Шевченко. – Владивосток : Изд-во Дальневост. унта, 1984. – 235 с.

23. Донец Ю. Ю. Эффективность использования производственного потенциала / Ю. Ю. Донец. – К. : Знание, 1978. – 123 с.

24. Бачевський Б. Є. Потенціал і розвиток підприємства / Б. Є. Бачевський, І. В. Заблодська, О. О. Решетняк – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 400 с.

25. Балацкий О. Ф. Экономический потенциал административных и производственных систем : монография / О. Ф. Балацкий. – Сумы : Издат. Дом «Университетская книга», 2006. – 973 с.

Рецензент: Д. О. Горелов, докт. екон. наук, проф., ХНАДУ.

Стаття надійшла до редакції 22. 08. 11 р.